

pdf genereret den : 28/5-2008

råde for nordiske historikere og geografer. Anvendelsen af landebogen kræver dog en vis forsigtighed. Præstegårdsjorden var nemlig som bl. a. påvist af Sven Dahl (Torna och Bara, s. 80) ofte ikke skiftet som andre gårdes, men bestod af blokformede agre uden for bymarkens kerne. En sammenligning med Paltebogen er ligeledes egnet til at opfordre benytteren til at udvise varsomhed. Men den kendsgerning skal ikke tilsløres, at et stort og betydningsfuldt materiale nu er blevet gjort tilgængeligt. Det tværfaglige samarbejde, der etableredes mellem K. G. Ljunggren, Mårten Sjöbeck, John Frödin og Vald. M. Mikkelsen, og som bl. a. hentede inspiration fra landebogen, vil sikkert vise sig frugtbringende, ja, har allerede gjort det. Endelig kan der være grund til at fremhæve, at såvel Falkman og Schalling som Ljunggren og Ejder på forbilledlig måde har søgt at klarlægge den danske baggrund for landebogen. Fra dansk side noteres det med glæde, at landebogsstudiet bragte Falkman i kontakt med J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, C. Molbech og Hans Knudsen, samt at Ljunggren og Ejder under arbejdet med deres udgave har haft udbytte af deres forbindelse med Institut for Navneforskning i København.

SVEND GISSEL

Ludvig Holbergs tre Levnedsbreve 1728–1743. Ved A. KRAGELUND. København, G. E. C. Gad, 1965. I: Første Brev 1728–1737, II: Andet og Tredje Brev 1737–43, III: Oplysninger og Register. xxxvii + 683, 225 s. 65 kr. – Ludvig Holberg Citatkunstneren. Holberg og den yngre Plinius. Af A. KRAGELUND. [Udg. af] Holbergsamfundet af 3. December 1922. København, G. E. C. Gad, 1962. 67 s. 10,75 kr. – Fra Ludvig Holbergs unge Dage. Hans Strid med Andreas Hojer. Af E. SPANG-HANSSEN. [Udg. af] Holbergsamfundet af 3. December 1922. København, G. E. C. Gad, 1965. 89 s. 13 kr.

»Jeg støber mine fraser over de bedste skribenter, bliver aldrig træt af at udforske deres hemmeligheder . . . Ofte laaner jeg hele perioden fra de gamle. Det volder mig stort bryderi at oversætte f. eks. Voltaire til mundret dansk, men det maa til. De vil forstaa, jeg er af den ældre skole, der lever paa plagiater«. Disse ord, skrevet med Holbergsk munterhed af Paul V. Rubow (Kunsten at skrive og andre Essays, 1964, s. 267), får man rigelig anledning til at genkalde sig, når man dykker ned i lektor A. Kragelunds lærerige noter til Holbergs trede levnedsbreve *ad virum perillustrem*.

Den nye udgave omfatter de tre latinske levnedsbreve 1728 – 1737 – 1743 ubeskåret, dvs. inclusive betænkningen over de forskellige europæ-

iske folkeslag og de seks moralske essays, men medtager ikke ep. 447, Holbergs sidste selvbiografiske stykke. Udgaven er langt fra at være overflødig, skønt der – i det mindste på bibliotekerne – findes flere tekstudgaver og oversættelser at vælge imellem. Blandt de første kan nævnes Viljam Olsvigs udgave af 1. levnedsbrev 1902 og Carl S. Petersens af dem alle tre i den store udgave af Holbergs Samlede Skrifter, blandt de sidste den samtidige oversættelse fra 1745, genudgivet med kommentarer ved F. J. Billeskov Jansen (*Ludvig Holbergs Memoirer*, 1943; 2. udg. 1963) og Fr. Winkel Horns sprogligt mindre indbydende, men mere nøjagtige fordanskning fra 1897. Både 1745- og 1897-oversættelsen hviler for 1. levnedsbrevs vedkommende på Holbergs sidste redaktion og medtager derfor ikke de undertiden særdeles interessante steder i første redaktion, som Holberg senere slettede. Kr. har nu for første gang i levnedsbrevenes historie udgivet tekst og oversættelse parallelt: latinsk tekst på venstresiderne og dansk tekst på højresiderne. Udgaverne 1737 og 1743 er lagt til grund, men læsemåderne fra førsteudgaven af 1. levnedsbrev er, hvor de indholdsmæssigt afviger fra den senere redaktion, optaget i teksten i kantede parenteser, så at man uden vanskelighed kan sammenholde de to redaktioner.

Kr.s udgave frembyder således klare fortrin frem for de tidligere. Andre finder man i de omhyggeligt udarbejdede oplysninger og registre i bd. III, nemlig s. 9–110 reale oplysninger, dvs. en punktkommentar, 111–94 sproglige oplysninger, hvorved forstås verifikationer af Holbergs åbenlyse og skjulte citater; hertil 195–203 et forfatterregister, 204–09 tekstapparat, 210–13 bibliografi, 214–21 personregister samt 222–25 en liste over forkortelser. Som endnu et plus må nævnes bogens smukke og behagelige typografi ved Erik Ellegaard Frederiksen.

Naturligvis støtter Kr. sig i meget til tidligere forskeres arbejde; det gælder vel især realkommentaren, hvor han med skønsomhed bringer de nødvendige eller for forståelsen nyttige oplysninger, ikke sjældent suppleret med kildeudtog, gengivelser af Holbergs udtalelser om emnet andetsteds eller referater af en evt. forskningsdebat. Men Kr. har også selv ydet originale bidrag. Hvad man nok tidligere i almindelighed har været klar over, at Holberg har spækket sin fremstilling med store og små citater fra oldtidens forfattere, har Kr. søgt at dokumentere i alle enkeltheder ved at opspore de relevante steder og anføre dem i det sproglige apparat. Undersøgelsen gælder væsentlig de klassiske latinske forfattere, mellem hvilke Cicero, Plinius d. Y. og Petronius har været særlig givtige, hvortil dog lægges forskellige nyere latinister som f. eks. Bidermann. Når Kr. nævner, at Holberg udtrykkeligt kun navngiver eet citat fra yndlingsforfatteren Plinius, skønt dennes indflydelse konkret kan spores i ca. 150 tilfælde (indl. s. xxvii), fremgår deraf at efterforskningsarbejdet har været stort. Resultatet er en ny og fyldigere forståelse

af Holbergs stil og arbejdsmåde – det som Rubow kalder den ældre skoles leven på plagiater og Hans Gram i en samtidig karakteristik betegner som hans »ikke ulærde stil« – visselig også øget viden om hans læsning.

Holbergs citeringsmetode belyses nærmere i bogen om Ludvig Holberg Citatkunstneren. Den er egentlig et nødvendigt supplement til levnedsbrevkommentaren, fordi Kr. her mere anskueligt kan sammenstille Holberg med forbillederne. Ved kursivering af udvalgte Holbergstykker eller parallelstillinger med forlæggene (s. 59–66) demonstreres, hvordan Holberg raffineret har parafraseret hele afsnit over et eller flere udvalgte mønstre. De små lån, herunder fraserne, er utvivlsomt i adskillige tilfælde gjort efter hukommelsen, ubevidst eller på anden hånd, dvs. uden kendskab til deres oprindelige hjemsted, hvilket ikke kan undre, for ved den formalistisk prægede undervisning i skolen gik de latinske mønstre i blodet på enhver blot nogenlunde begavet elev. Kr. inddrager derfor også de bekendte skolebøger af Stephanius og Jersin i undersøgelsen. Men ved visse afsnit har Holberg citeret i så udstrakt grad og ved at blande kortene så elegant, at der må være tale om en kompositorisk viljesakt (s. 24). Påvisningen af dette har ikke blot interesse for filologerne, men selvsagt også væsentlig betydning for dem der vil vurdere levnedsbrevene som historisk kilde.

Principielt bliver en udtalelse jo ikke mindre rigtig ved at fremsættes i lånte vendinger. Skriver Holberg f. eks.: »en snart afbrudt, snart sammenhængende række af landhuse, der er smukkere end meget af det, man ser i byerne, giver Marseilles omegn et særdeles tiltalende og afvekslende præg« (I, s. 145 f.), fratager det ikke i og for sig hans ord troværdighed, at Plinius siger nøjagtig det samme om et af sine landsteder i Lilleasien. Man vil med Kr. tro, at Holberg ved sådanne lån vil skildre noget genkommende typisk, noget som læseren formodes at nikke genkendende til (s. xxxii); der sker alene en forskydning i perspektivet fra det særegne til det mere almengyldige. Man har ved dette og lignende steder ikke lov til uden videre at slutte, at Holberg ikke skildrer, hvad han har set med sine egne øjne, eller at han siger noget, som han ikke personligt står inde for. Forståelsesproblemet ligger netop i perspektivforskydningen. Som vi ved fra undersøgelser af middelalderlige historikere, f. eks. Saxo, giver arbejdet efter litterære forbilleder mulighed for accentueringer af bestemte grundmønstre i det skildrede, oplysende både ved det der udvælges og det der vrages. Vurderingen af forholdet stiller i mere komplicerede sammenhænge store krav til læserens agtpågivenhed og sans for nuancer og har ikke meget at gøre med sandhedsspørgsmålet i banal forstand. Dog bør man naturligvis altid overveje, om ikke den kalkerende forfatter, således som Kr. siger det om Holberg, af sproget lokkes til at sige mere end han kan stå ved

(III, s. 41, ad I, s. 209). Kr. mener, at det undertiden har været tilfældet for Holbergs vedkommende, og dokumenterer det nærmere gennem sine analyser af nogle episoder i levnedsbrevene (Citatkunstneren, s. 16-23).

F. eks. bygger Holberg sin skildring af Københavns brand op over Plinius' reportage fra en brand i den lilleasiatiske by Nicomedia og gentager herunder ordret Plinius' ord, at »der var ingen sprøjter, ingen brandhager, kort sagt intet brandslukningsredskab for haanden« (II, s. 373). Dette er ikke i overensstemmelse med forholdene i København okt. 1728. Kr. påpeger muligheden af at Holberg overhovedet ikke har været til stede; skildringen er tidligere blevet betegnet som førstehånds.

Et andet eks. er måske mere foruroligende. Den bekendte sørøverhistorie fra rejsen 1715 (I, s. 165 f.) afsløres af Kr. som værende eet stort lån, men rigtignok kunstfærdigt sammensat, så at skildringen bliver en malerisk mosaik af konkrete træk hentet fra Petronius, Plutarch, Plinius og Livius m. fl. Er hele historien mon kun et novellistisk indslag? Det er unægtelig påfaldende, at Holberg umiddelbart efter betyder, at han personlig foretrækker den tørre sandhed for interessante løgnehistorier (!) Kr. gør sig sine tanker og sammenstiller morsomt udtalelsen med Pernilles replik fra Philosophus I, 1 (s. xxxi; III, s. 36, ad 167): »Jeg mistænker ingen; men naar min debitor uden at blive adspurgt sværger paa, at han er en ærlig mand, siger jeg ham capitalen op«.

Hermed er vi ved det mere generelle spørgsmål om levnedsbrevenes forhold til sandhed og digtning. Hvad skal man stille op mod en mand som Holberg? De ydre kontrolmuligheder er få og citatbestemmelserne et redskab der må håndteres varsomt. Ikke mindst fordi en tilsyneladende skødesløshed i udførelsen blandes med velberegne pointer, er det vanskeligt at vide nøjagtigt, hvornår man skal tage ham på ordet og hvornår ikke. Desuden er hans attituder skiftende og forvirrende mangetydige. Henvendt til de lærde i udlandet gør han opmærksom på, at han ikke er nogen københavnsk professor af normaltypen. Han gør ihærdigt reklame for sig selv og sin produktion; det er ham magtpåliggende at vise, særlig i 1. levnedsbrev, at han er en morsom mand. Han vender sig så mod sine landsmænd og tilbageviser visse fjenders forsøg på bagvaskelse; tonen bliver apologetisk. Dog, vendt mod fjerne som nære læsere: han er en misundt mand. Han vil også gerne være fortrolig og bekende. Han har fejl og til disse hører, at hans reaktioner er heftige; det er beklageligt, men han handler til gengæld uden tanke på egen fordel. Han er fredsommelig til daglig, stridbar i sine skrifter, forsigtig i småting, overdreven åbenhjertig i vigtigere sager, lyver i 1728 *altid* i den spøgefulde genre, *kun sjældent* i den alvorlige (1737: *undertiden. . . aldrig . . .*). Iøvrigt tager han klassikerne til vidne på hvad han siger.

I alle forhold, selv i selvafløringerne, er han overlegen, blændende.

Måske oprigtig, måske ikke helt. Man forstår, at Ejnar Thomsen har villet kalde ham sfinxen.

Der er slør af tåge, men også høj og frisk luft over levnedsbrevene. Noget forbillede for den meget personlige form synes ikke at kunne påvises (s. xxiv); ved deres fascinerende blanding af åbenhjertighed og mysteriøse antydninger, af bekendende alvor og underfundigt vid, er de enestående i hvert fald i dansk memoirelitteratur. Heller ikke tør hverken Holberg eller vi benægte, at de slet og ret er et af vor litteraturs mest tiltrækkende og underholdende værker.

Kr. har for sin oversættelse valgt en sprogdragt, hvor latinen på en ikke uklædelig måde skinner igennem. Sætningsbygningen er klar, perioderne korte og overskuelige; men uden at egentlig arkaisere søger Kr., hvor det er muligt, at bevare nogle af de for latinen karakteristiske fraser og retoriske figurer, også når de virker uvante på dansk. Derved opnås bl. a., at Holbergs skjulte citater (i vid forstand) lader sig spore i oversættelsen. Kr. siger f. eks. II, s. 471 »panseret viger for kjortlen« (cedent arma togæ ☉: krig viger for fred), I, s. 167 »med sværd ved lænd« (succinctum tunc gladio) og I, s. 103 om de veltalende franske advokater, at de »lader snart harmens, snart medlidenhedens vind fylde deres procedures sejl«. Mere mærkeligt hedder det om mennesker der trænger dybere ind i tingene, at de »skærer dybere« – I, s. 63 oversættelse af penitius rimantes, I, s. 235 af curatius rimantur. Litterære lån markeres undertiden diskret, f. eks. I, s. 177. Holberg fortæller på dette sted om sine kogekunster under Romopholdet. Det hændte, at gryden kogte over, når han – med slevnen i den ene hånd og bogen i den anden – glemte sine kulinariske forberedelser for studierne. Resultatet var, at Vulcan rasede, »vandet syded' og skummet sprøjtede højt op i vejret«. Kr. sætter ikke anførselstegn, men indicerer med apostroffen en hexametrytme. Slår man efter i sprogkommentaren ses, at Holberg vittigt gør brug af et heroisk vers fra Æneiden.

Trods disse og andre finesser er fordanskningen langt mere letløbende og navnlig mindre konservativ end Winkel Horns, som den afløser. Der kan være steder, hvor man er tilbøjelig til at foretrække Winkel Horn frem for Kr. – f. eks. værtshusscenen s. 26 sammenlignet med Kr. I, s. 35 – og andre, hvor man med respekt at melde finder Kr. unødigt trofast mod latinen. Der står I, s. 385: »den store konges af ham personligt affattede breve«, hvilket jo uden skade kunne udtrykkes mere behændigt. Følgende sted, II, s. 531, vil alene fhv. latinskoleelever vide at goutere: »Hvad er mere meningsløst end at samle flere rejsepenge, jo kortere resten af vejen er«.

Ja hvad er tillige mere meningsløst end at samle flere indvendinger, jo bedre oversættelsen er. Den rummer nogle få sprogmærkværdigheder og lidt flere trykfejl, men disse småtterier tæller ikke meget. Som helhed

er den nye oversættelse kunstnerisk ubetinget mere vellykket end den gamle. Den er fint og roligt afstemt, ofte en nydelse at læse. For nøjagtighed og kvalitet borger oversætteren, der gennem mange år har dyrket de klassiske og senlatinske forfattere og samtidig gjort sig velbevandret i litteraturen af og om Holberg. Man nikker venligt og føler sig beriget i dette vækkende og medmenneskelige selskab – Kragelunds, klassikernes og Holbergs.

En gennem tiderne ret forskelligt vurderet episode i Holbergs levned (I, s. 211–17) er udsendelsen af hans to, under komiske pseudonymer udgivne fejdeskrifter mod Andreas Hojer 1719. Den heftige polemiske udladning var som bekendt foranlediget af en løst henkastet, fornærmelig udtalelse i Hojers Danmarkshistorie angående Holbergs afhængighed af Pufendorf i Introduktionen til de fornemste Rigers Historie (1711).

Holbergs to piëcer har vakt anstød både i samtid og eftertid. Hensigten med E. Spang-Hanssens lille bog er »at prøve den vurdering af [episoden] og dens efterspil, som fortidens store Holbergianere E. C. Werlauff (1781–1871) og Th. A. Müller (1865–1950) har givet, og som i den form, som Müller har givet sin vurdering i »Den unge [Ludvig] Holberg«, 1943 . . . siden har behersket litteraturen« (s. 7).

S.-H. gennemgår i dette øjemed omhyggeligt, hvad der vides og er sagt herom, og har navnlig fortjeneste af at placere skrifterne i forhold til den lærde polemiktradition, der går tilbage til renæssancetiden. »Den skarpe tone i Holbergs to piëcer er slet og ret stilen i latinsk polemik« (s. 51). Hermed forbinder sig S.-H.s væsentlige indvending mod Werlauff og Müller m. fl., der bedømte Holbergs angreb som moralsk utiltalende og uretfærdige uden at gøre sig klart, at han reagerede efter god, gammel akademisk recept (s. 80). S.-H. mener tilmed (s. 51, 80), at Holbergs mønster for brugen af levende personers navne er den selv-samme Pufendorf, Hojer havde beskyldt ham for at plagiere! Müllers synspunkt, at Holberg har frygtet Hojer som konkurrent ved en fremtidig besættelse af et professorat i historie eller jura og med sine piëcer har villet forpurre dette, tilbagevises. Alene Holbergs velkendte sårbarhed over for kritik kaldte ham frem (Billeskov Jansen-citatet s. 79), de to skrifter er ganske ligefrem »en ungdommelig reaktion på en tilføjet krænkelse af en mand, Holberg endda ud over døden ikke kunde udstå« (s. 51). Således bliver bogen et indlæg til gunst for Holberg. Holbergs egen fremstilling af striden er i hovedsagen rigtig. »Vi kan lade det bero ved hans egen tvivl, om han ikke er gået for vidt. Grovhederne tilhører tiden« (s. 82).

Noget større perspektiv rummer den penible affære ikke, hverken efter S.-H.s eller anm.s mening. Men den har interesse ved det den har at fortælle om ytringsmulighederne o. 1720, og ved at kaste lys over to

hver for sig ejendommelige og begavede mænd, hvis personlighed ikke lod sig passe ind i de gængse rammer.

Det er interessant at se, hvordan Hojer slap uskadt fra prøvelserne, fra Holbergs angreb på hans patriotisme, fra en tilsvarende kritik fra embedsmændene Wolfen og Rostgaard, fra forhørene i det teologiske fakultet. Hvad enevældens og religionens nidkære vogtere alvorligt mente, de måtte forsvare, blev til syvende og sidst behandlet med lemfældighed. Danmarkshistorien blev ganske vist beslaglagt, men dette var ingenlunde til hinder for, at Hojer fire år senere modtog udnævnelse som kgl. historiograf. Et påbud om at omtrykke angrebsmålet for Holbergs anden pièce, skriftet om ægteskab mellem nærbeslægtede, blev simpelthen aldrig effektueret.

I hvilken forstand var Hojer og Holberg konkurrenter? De var det helt sikkert som historikere. Hojers Kurtzgefasste Dännemärckische Geschichte (1718) var jo virkelig et dygtigt og selvstændigt arbejde, i nationalhistorisk forstand en større landvinding end noget af Holbergs hidtil trykte historiske skrifter. Fremstillingen hvilede på et omfattende detailstudium af trykte og utrykte kilder, som anføres og diskuteres i et fyldigt noteapparat. Den nyere tids historie, Christian IV.s, Frederik III.s og Christian V.s regeringstid, der ikke tidligere havde foreligget særskilt behandlet, optager halvdelen af bogen. Under udarbejdelsen og da han daterede sin fortale, Kbhvn 3. juli 1717, kan Hojer ikke have været uvidende om, at Holberg netop havde arbejdet på at kunne udgive et værk om den nyere tids Danmarkshistorie. De færdedes til dels i det samme milieu, havde navnlig begge haft adgang til den historisk interesserede prof. Christian Reitzers hus og lejlighed til at benytte hans rige bibliotek, og det må i de københavnske cirkler have været bekendt, hvad der stod meddelt i Leipziger Neue Zeitungen für gelehrte Sachen 1716, at der var håb om, at Holbergs til Frederik IV indleverede manuskript til [Christian IV.s og] Frederik III.s historie ville blive offentliggjort, når han vendte hjem fra Rom (Müller, s. 218).

Udfaldet mod Holberg er da næppe gjort uskyldigt i forbifarten, men snarere, ligesom tilfældigt, rettet mod den potentielle forfatterkonkurrent. Indledningen: »Indes fällt mir hiebey noch ein« etc. er næsten for skødesløs til at virke oprigtig. Hojer ser derpå i sin kritik stort på, at Holbergs afhængighed af Pufendorf nok gælder Introduktionen i almindelighed (hvad der i sammenhængen turde være ligegyldigt), men netop ikke dens korte danmarkshistoriske stykke. Anm. har ikke ganske let ved med S.-H. at tro, at dette kun var »grov uagtsomhed« (s. 80) fra Hojers side. Desuden bebrejder denne nemlig Holberg udeladelse af de fornødne bevissteder – »Auslassung der nöthigen Allegationen«. På titelbladet til *sin* historie har Hojer meget oplysende i sidste del af titlen sat: »und mit nöthigen Allegationibus versehen«. Mere demon-

strativt kunne han næppe placere sig som overlegen forsker i forhold til Holberg. – Som han nævner i fortalen, og som det senere viste sig, havde han venner, der støttede ham.

At Holberg på sin side har taget bemærkningen om henvisningerne til sig fremgår vist tilstrækkeligt af 1. levnedsbrev, da han omtaler det manuskript, han havde indleveret til Frederik IV. I dette, forsikrer han (I, s. 86), »allegantur qvavis pagina testimonia auctorum«!

Holberg havde selv udtalt sig meget beskedent, da han fremlagde Introduktionen. Nu søgte Hojer yderligere at reducere hans arbejde og fremlagde tillige i skriftet om ægteskab mellem nærbeslægtede en anskuelse, som Holberg i Natur- og Folkeretten udtrykkeligt havde udtalt sig imod (s. 42). Holberg måtte svare og valgte at gøre det ved at føre krigen over i fjendens lejr. Nogen dybere psykologisk boring turde være unødvendig for at forklare hans voldsomme verbaludfoldelse, og henfører man med S.-H. piécerne til en polemisk tradition, finder skændetonen vel – om nødvendigt – legitimation, omend tilhørsforholdet selv sagt ikke kan legitimere dem af Holbergs anklager, som vitterligt er urigtige. Det var rigtignok ikke smukt, at han således hængte Hojer ud som upatriotisk eller kastede ham for teologerne, men det var uimodsigeligt Hojer der var begyndt med ikke mindre ufint at udpege Holberg som Pufendorfplagiator og fuser i Danmarkshistorien. Da de to iltre og selvbevidste herrer senere mødtes på universitetet, havde de ikke meget at lade hinanden høre.

S.-H. og Billeskov Jansen afviser som anført, at Holberg desuden skulle have frygtet Hojer som fremtidig konkurrent ved universitetet. Det er formodentlig rigtigt, at Müller har outreret dette synspunkt, men det er dog næppe muligt så kategorisk at udskille det ene mulige motiv fra det andet (s. 77 ff.). Erkender man t. eks., at både Hojer og Holberg i sidste instans stiledede mod en stilling som kgl. historiograf (s. 58–59), kan det ikke ignoreres, at erhvervelsen af en professortitel i mange år traditionelt var gået forud for udnævnelsen til historiograf. Hojers udnævnelse 1722 var forsåvidt et brud på skik og brug, og det er vel sandsynligt, at Holberg 1719 af både den ene og anden grund ikke gerne så Hojer vinde adgang til universitetet. Det må betegnes som halsløs gerning at ville afgøre, hvor meget hensynet til henholdsvis renomméet og karrièren har virket som drivkraft for polemikken. Striden lader sig nok udrede i hovedtræk, men om komplekset af motiver og beregnede virkninger med videre er vi stort set henvist til at gætte. Uforklarlig er den mindst af alt.

Problemerne håndteres i det hele af S.-H. med håndfast myndighed og – undertiden – med spruttende pen. Th. A. Müller, hvis Holbergbog fra 1943 man ellers kender som et sjældent fint, klogt og sobert værk,

levnes ikke megen ære. Det er næppe retfærdigt. Selv om kritikken utvivlsomt på vigtige punkter er berettiget, havde dog lidt mere skånsomhed for ikke at sige skønsomhed været på sin plads i behandlingen af den afdøde, virkelig kompetente forsker.

Det hævdes s. 18, at Müller »ikke har forstået«, at Christian Falsters nedsættende dom om Hojer »ikke kan skyldes påvirkning fra Holberg, hvis forfatterskab . . . han ikke kender«. Kritikken er ilde motiveret. Müller taler klart nok om påvirkning fra Holbergs anonyme skrift (ikke Holberg personlig), og han har udmærket hjemmel for dette, da Falsters dom fremsættes i et brev, hvori Holbergs skrift senere omtales. Et andet sted indvendes mod samme, at nogen forbindelse mellem Holbergs burleske polemik og de officielle undersøgelser mod Hojer »ikke er tænkelig« (s. 78, jfr. s. 44). Müller siger herom: »At Holberg har bidraget dertil ved [i sin anden pièce] saa kraftigt at gøre opmærksom paa ugudeligheden og usædeligheden i Hojers skrift er vel uden for al tvivl« (Müller, s. 268). Mod denne formulering kan vist intet indvendes. Som S.-H. selv er inde på, var teologerne mærkværdigt længe om at indsende deres klage til kongen (s. 43); at de omsider gjorde det, 30. dec. 1719, kan udmærket skyldes, at Holbergs pièce mod Hojers ægteskabstraktat havde gjort den til almindeligt samtaleemne og således skærpet nødvendigheden af en indgriben. Hvorfor skulle det være utænkeligt? For anm. at se er Müllers formodning ikke mindre plausibel end S.-H.s så bestemt hævdede påstand om det modsatte.

Videre synes S.-H. at mene, at når Müller ikke citerer eller imødegår en forfatter, der tidligere har skrevet om emnet – og der er, som man ved, i tilfældet Ludvig Holberg nogle stykker – så kender han ikke vedkommende litteratursted. Udtalelserne s. 61 om Schiern og s. 78 om Hojer skal her forbigås; s. 69 hedder det, at Müller »ikke synes at have kendt Ellen Jørgensens bog« : Historieforskning etc. i Danmark indtil Aar 1800, 1931. Jovist kender han Ellen Jørgensens bog. Behøver en tilbagevisning overhovedet dokumentation kan henvises til Schultz' Danmarkshistorie III, s. 675.

Udgangspunktet for S.-H.s formodning er nu dette, at han hos Ellen Jørgensen har fundet en oplysning om at Holberg har kendt talrige (utrykte) breve fra Christian IV. Dermed mener han at kunne sætte et foreløbigt spørgsmålstegn ved Müllers fra Deichmann overtagne antagelse, at Holbergs gengivelse af et brev fra Christian IV til hertug Georg af Lüneburg 1626 er hentet fra Hojers Danmarkshistorie. Det forekommer atter at være en overflødig anmærkning mod Müller. En simpel sammenligning med aftrykket i Christian IV.s egenhændige Breve, II, 1889–91, nr. 5, viser, at Hojers gengivelse, der går tilbage til en kopi hos Georg Calixt, afviger fra den i Danmark overleverede

kopi. Holberg følger ordret, til dels bogstavret Hojer, ikke den danske afskrift. Efter alt at dømme har Deichmann og Müller altså ret i deres antagelse: Holberg bruger, men vil ikke anføre Hojer som kilde.

Der kunne til gennemgangen af kildestederne, hvor Holbergs senere stilling til Hojer kommer til orde (s. 52 ff.), være føjet lidt skjult stikleri i Danmarks og Norges Beskrivelse (Francis Bull: Ludvig Holberg som historiker, s. 57). Og flere eksempler kan findes. F. eks. ofrer han både i Beskrivelsen og i Danmarks Riges Historie megen plads på at sandsynliggøre, at Frederik II ikke, som nogle mente, havde ladet konkordieformlen brænde i 1580. Dette spørgsmål havde før ham Hojer viet en udførlig diskussion, der – man havde nær sagt: naturligvis – var mundet ud i den modsatte konklusion, at den gamle beretning herom var rigtig. Det er Hojer, som Holberg her søger at tilbagevise. Der er ingen-somhelst tvivl om, at Holberg særdeles nøje og mere end han ønsker at vedkende sig har studeret den Danmarkshistorie, hvis forfatter var ham en vederstyggelighed. Han tilgav aldrig Hojer hans første ærekrænkende angreb.

HARALD ILSØE

KRISTOF GLAMANN: Otto Thott's Uforgribelige Tanker om Kommerciensens Tilstand. Et nationaløkonomisk programskrift fra 1735. Særligt af Københavns universitets festskrift i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag 11. marts 1966. København 1966. 138 sider. Ill. 25 kr.

Selv om man ikke kan påstå, at 1700-tallet er forsømt af dansk historieforskning, har det været forbløffende længe, før en dybere forståelse af hele århundredets økonomiske og erhvervspolitiske problemer er begyndt at trænge igennem. Interessen for reformpolitikken i dets slutning har ikke alene »stjålet billedet« fra den forudgående tid, men vel ligefrem bidraget til at lade den fremtræde som en magtesløshedens tidsalder, hvor de ansvarlige statsmænd mere eller mindre famlede i blinde og bl. a. hovedløst kastede sig ud i en merkantilistisk eventyrpolitik, mens landbruget blev forsømt.

Den, som har bidraget mest til en mere nøgtern og sammenhængende opfattelse af 1700-tallets erhvervspolitik, er utvivlsomt Albert Olsen, der med sine afhandlinger »Nogle synspunkter for dansk merkantilistisk erhvervspolitik« (1930), »Bybefolkningen i Danmark på merkantilismens tid« (1932), »Stavnsbåndets virkninger på byerne« (1933) og »Samtidens syn på den stavnsbundne bonde« (1949) i koncentreret form har fremlagt forskningsresultater, der på mange punkter brød med gængse opfattelser. Det væsentlige og frugtbare grundsynspunkt, som